

Goran Rački
Okružni zatvor u Zagrebu
Centar za psihosocijalnu dijagnostiku

Stručni članak
UDK: 343.9
Zaprimljeno: 5. 12. 1994.

S ažetak

Na uzorku ispitanika u kojem je bilo ukupno 90 pravomoćno osuđenih osoba (46 ovisnih o drogama i 44 koje to nisu) ispitalo se da li se oni međusobno razlikuju prema nekim psihosocijalnim obilježjima. Primjenom određenih metoda za prikupljanje, analizu i obradu podataka utvrđeno je da između ovih osoba postoje stanovite statistički značajne razlike kada se radi o njihovoj primarnoj obitelji, aktualnoj obitelji i radnom statusu, te kada je riječ o emocionalnoj stabilnosti i obuhvatu radnim tretmanom u ustanovama za resocijalizaciju.

Ključne riječi: osuđene osobe, osuđene osobe ovisnici o drogama, obitelj osuđenih osoba, socioekonomski status osuđenih osoba i njihovih primarnih obitelji, intelektualni status, emocionalna stabilnost, psihopatološka stanja, osuđivanost

1. UVOD

Ovisnost o drogama² predstavlja slojevit i vrlo zamršen problem; pojavu s mnogostrukim društveno nepoželjnim posljedicama. Radi se o društvenom fenomenu, koji obuhvaća niz problema. Kako s pravom upozorava Kušević (1990) ti su problemi vrlo različiti s obzirom na njihovu etiologiju, karakter i intenzitet te se sporadi toga ne mogu svesti na neko pojednostavljeno objašnjenje, kao što je npr. ono da se radi o bolesti (Petrović, 1988). Ovisnost o drogama je društveno nepoželjna pojava koja, kako u tumačenju nje same, tako i u pronalaženju puteva za njeno sprečavanje i suzbijanje iziskuje interdisciplinarnu širinu i veliku fleksibilnost (Sakoman i Srdar, 1984). Navedeno, naravno, podrazumijeva sposobnost i spremnost relevantnih stručnjaka i službi da iziđu iz okvira svoje uže discipline, budući da niti jedna od njih ovaj fenomen ne može obuhvatiti sama i u cjelosti. Zbog rečenog i nekih drugih razloga, u objašnjavanju određenih problema vezanih uz ovisnost o drogama i činjenje kaznenih djela, u ovom ćemo radu polaziti od strukturnog, odnosno biopsihosocijalnog pristupa (Kovačević, Stančić i Mejovšek, 1988). Time se istodobno određujemo spram svih pristupa koji spomenutoj pojavi prilaze unidimenzionalno tj. samo s jednog stajališta (biologijskog, psihologijskog, sociologijskog ili dr.), kakvih pristupa, naročito kada je riječ o medicini, ima još relativno mnogo.

Ovisnost o drogama može imati teške

zdravstvene i socijalne posljedice. Pored akutnih i kroničnih somatskih i psihičkih smetnji, postupno mogu nastati i trajne promjene u ponašanju i odnosu prema okolini. Droga često postaje središnji činitelj u organizaciji cjelokupnog života ovisnika, a da bi se ona priskrbila prihvatljivim postaju sva sredstva, uključujući i činjenje kaznenih djela.

U svezi s delinkventnim ponašanjem ovisnika o drogama, kao što se može primjetiti proučavanjem literature, još uvijek je aktuelno pitanje da li je činjenje kaznenih djela posljedica korištenja droga ili, pak, delinkventno ponašanje dovodi i do konzumiranja droga, odnosno do nastanka ovisnosti o istima. O tome se navode rezultati različitih istraživanja, koji idu u prilog jednim ili drugim stajalištima (Kolb, 1962; citirano prema Petrović, 1988; Kušević, 1990). Sve je više, međutim, onih koji zastupaju mišljenje da je neprilagođeno ponašanje, uključujući i činjenje kaznenih djela, prethodilo pojavi ovisnosti o drogama (Jaffe, Petersen i Hodgson, 1986).

Etiologija ovisnosti o drogama, na što je upozoreno već ranije, vrlo je slojevita i zapretna. Zbog toga je i svaki pokušaj da se u svezi s tim dadu neki općevažeći odgovori unaprijed osuđen na potpuni neuspjeh ili polovični odgovor. To posebice važi onda kada se radi o pojedinačnim primjerima. Polazeći od takvog shvaćanja u pravu su oni koji se zalažu za sveobuhvatno razmatranje ove pojave te za maksimalno uvažavanje posebnosti koje proizlaze iz karakteristika određene individue i mikro i makro okruženja u kojem se je ona

¹U izradi ovog rada značajnu podršku imao sam sa strane mr. Zorana Filipača, na čemu mu i ovom prigodom iskreno zahvaljujem.

²U literaturi i svakodnevnoj stručnoj komunikaciji za ovu se pojavu često koriste i termini: ovisnost, narkomanija, zavisnost o psihoaktivnim supstancijama i dr. U ovom radu opredjelili smo se za termin ovisnost o drogama, koji podrazumijeva: zavisnost o psihoaktivnim supstancijama stimulatorima i depresorima centralnog živčanog sustava, uključivši i narkotike, halucinogene tvari i inhalacije.

razvijala, odnosno obilježja sredine u kojoj prebiva, kao i za uvažavanje stanja što vlada u nekom društvu u datom momentu (gospodarskog, političko-pravnog, javno-zdravstvenog i dr.). Unatoč tome, u većini istraživanja koja su se bavila pojavom ovisnosti o drogama, identificirani su neki zajednički etiološki čimbenici, kao što su npr. ovi: emocionalna nestabilnost (Kušević, 1990), patološka obilježja obiteljske sredine (Fiedman, Pomerance i Sanders, 1980), odrastanje u nekompetentnoj obitelji (Selnow, 1987) i, u manjem broju slučajeva, niži socioekonomski status. Većina istraživača, pri tome naglašava, kao velik i gotovo nepremostiv problem, teškoće u svezi s uvidom u "premorbidno" stanje takve osobe.

Sagledavanje problema koji se tiču, kako tretmana, tako i, što je još značajnije, prevencije i suzbijanja pojave ovisnosti o drogama, neminovno dovodi i do pitanja može li se doći do tzv. profila osobe koja je ovisnik. Pod profilom, kako ga određuje Šverko (1991), razumijevamo prikaz osobina i/ili sposobnosti nekog pojedinca, koji zorno prikazuje njegove jače i slabije strane. Na takve podatke eksplicitne naravi nismo naišli. Međutim, posrednim je putem takav konstrukt moguće proizvesti, no opis koji slijedi, upravo radi spomenutih ograničenja, podliježe ozbiljnoj kritici.

Ne postoji jedinstveni profil ličnosti ovisnika o drogama. Postoje određeni pokušaji da se ovisnici razvrstaju prema nekim svojim osobinama, kao što to čini npr. Petrović (1988), kada ih dijeli (za potrebe svoga istraživanja) u tri podskupine: ovisnike s neurotskom strukturom ličnosti, ovisnike s psihopatskom strukturom ličnosti i ovisnike s graničnim crtama ličnosti, odnosno bordeline slučajeve.

Ovisnici o drogama ne predstavljaju homogenu skupinu. Naprotiv, radi se o heterogenoj populaciji, pa je u pravu Popović (1986) koji kaže da je daleko lakša njihova podjela prema vrsti farmakoloških sredstava koja uzimaju, negoli prema psihološkim ili socijalnim kriterijima.

Proučavajući literaturu koja se bavi ovom problematikom, ipak se mogu nazrijeti neke zajedničke crte svih ovisnika o drogama. Tako, Teylor i Pilar (1992) ističu da većina od njih manifestira visok stupanj anksioznosti i ima teškoće glede self koncepta, odnosno pokazuje pomanjkanje samopoštovanja. Nicović (1989), a i više drugih autora, upozoravaju na to da je jedno od osnovnih obilježja ovih osoba emocionalna nestabilnost. Siksná (1988) ukazuje na to da je pretežni dio među njima imao značajnih problema u periodu odrastanja. Ne tako mali broj autora govori, pak, o tomu da

su to osobe sa stalno prisutnim osjećajem inferiornosti (Gilmer, 1973; prema Petrović, 1988), odnosno da je riječ o inadekvatnim ličnostima. Neki, kao Krstić (1988), ukazuju na to da ovisnici imaju određena zajednička obilježja kao i alkoholičari i delinkventi. Naročito zanimljivim čine se rezultati do kojih je u svezi s tim došao Perović (1988) u istraživanju provedenom na reprezentativnom uzorku ispitanika. Primjenom diskriminativne analize, ovaj je autor kao tipična obilježja ove populacije utvrdio slijedeće: patološka obilježja obiteljske sredine (prvenstveno iskazivanje nezainteresiranosti za potrebe djeteta, hladna atmosfera, loš kontakt s djetetom), odrastanje u nekompetentnoj obitelji, depresivnost kao temeljnu crtu u ponašanju osobe, rane neurotske manifestacije, teškoće u edukaciji (u učenju i prilagođavanju standardima škole), preddelinkventno ponašanje, pripadanje strukturi ovisnika. Ovi se nalazi u velikoj mjeri podudaraju sa sličnim istraživanjima u drugim sredinama.

U istraživanju o kojem referira Rustagi (1988), provedenom na uzorku ispitanika od 252 osobe (152 osobe koje nisu bile ovisnici i 100 ovisnika, od kojih je 69 pripadalo skupini stalnih konzumenata, a 31 je drogu uživalo povremeno), na testu Eysenck-a ovisnici su iskazali veći stupanj ekstraverzije, anksioznosti i psihopatskih tendencija.

Istraživanja koja su se bavila problemom ovisnosti o drogama pokazala su, nadalje, da kada su ove osobe odrastale u deficitarnoj obitelji nije bilo toliko značajno o kojem se roditelju radilo, već kakav je bio kvalitet njihova međusobnog odnosa (Selnow, 1987). Pokazalo se, također, da su mnoge od ovih osoba već zarana došle u sukob sa zakonom (Yablonski i Haskel, 1988), da mnogi od njih nisu u braku i nemaju vlastite djece (Petrović, 1988) te da najčešće nisu zaposleni, niti za to pokazuju veće zanimanje. Ukoliko su pojedinci povremeno i bili zaposleni, to je bilo radi toga što im je tako bila dostupnija droga, ili su na taj način za nju osiguravali financijska sredstva (Hudolin, 1982). Neki od autora (Gilmer, 1987) navode još kao tipične crte ovih osoba nestalnost, smanjenu agresivnost, bezvoljnost, prepuštanje fantaziranju, neurednost i površnost, sklonost alkoholu i dr. Već spominjani autori Stacy, Nowcomb i Bentler (1991) tvrde da je rano iskazana anksioznost kod najvećeg dijela ovih osoba bila značajan prediktor njihova kasnijeg neprilagođenog ponašanja.

Dosta je velik broj autora koje je zaokupljalo i pitanje socijalnog porijekla i socioekonomskog statusa ovisnika o drogama. Može se reći da danas u svezi s tim prevladava shvaćanje da se ovisnici o drogama regrutiraju

iz svih socijalnih struktura (Kušević, 1990). U istraživanju koje se bavilo problemom utjecaja socijalnog statusa na razlike između otkrivenog i neotkrivenog devijantnog ponašanja (Momirović i Singer, 1988) pokazalo se da se narkomanija teže otkriva kada je riječ o ispitanicima s niskim rezidencijalnim statusom, koji žive u malim ruralnim sredinama. Kada je, pak, riječ o natprosječnom obrazovnom statusu, profesionalnom statusu, društvenom statusu oca i natprosječnom izvornom i aktualnom rezidencijalnom statusu obitelji, uz nizak edukacijski i profesionalni status majke, lakše se otkrivaju blaži oblici ovisnosti o drogama.

U djelima koja tretiraju pojavu ovisnosti često se susreće i dio koji raspravlja o sekundarnim posljedicama do kojih dovodi ovaj poremećaj ličnosti³. Kao sekundarne posljedice ovisnosti o drogama najčešće se navode ove: opća neadekvatnost, lijenost, zapuštanje vanjskog izgleda, sklonost maštanju, nesigurnost u donošenju odluka, smanjena sposobnost za veće napore, te laganje i falsificiranje.

Uspoređujući delinkvente koji nisu ovisni o drogama i one koji to jesu, Petrović (1988) iznosi neke zanimljive tvrdnje. Spomenuti kaže da su delinkventi nezavisno o tomu kojoj su skupini pripadali imali uspješniji razvoj i povoljnije uvjete u adaptivnom pogledu. Prema tom autoru ličnost delinkventa je očuvanija, a prilagođavanje realitetu zdravije negoli u narkomana. Delinkvent, kako on kaže, pred većim opterećenjem ne regradira, već bira drugačije obrasce ponašanja. Oni su, pak, (obrasci ponašanja) po svojoj naravi manje morbidni no oni u ovisnika o drogama.

Respektirajući naprijed navedeni biopsihosocijalni pristup ličnosti, pa, dakle, i ličnosti ovisnika o drogama, ističemo da svi navedeni čimbenici ne djeluju kao mehanički zbir biotičkog i socijalnog. U svakom se pojedinačnom slučaju radi o njihovom specifičnom ispreplitanju i prelamanju, u čemu vrijede zakonitosti strukture i strukturnog pristupa, na koje opravdano upozoravaju Kovačević, Stančić i Mejovšek (1988), kao i neki drugi autori (Supek, 1983). Rečeno ide u prilog tezi da do psihosocijalnog profila ovisnika o drogama možemo doći istek putem taksonomskih analiza. Na takve informacije nismo, međutim, naišli u literaturi koja nam je bila dostupna.

U radovima koji se odnose na probleme ovisnosti o drogama dotiče se, u pravilu, i pitanje povezanosti te pojave i delinkventnog ponašanja. Mnogi među njima smatraju je kriminogenim faktorom (Milutinović, 1976). Većina autora zastupa mišljenje da je

delinkventno ponašanje prethodilo ovisnosti o drogama, iako ima i onih koji naglašavaju da svi ovisnici nisu automatski i delinkventi. Ipak, i oni koji pripadaju krugu "opreznijih" kažu da je teško pronaći ovisnika koji, prije ili kasnije, da bi došao do droge, nije počinio djela koja se sankcioniraju od strane pravosudnih organa. Takva djela, kasnije, kada je socijalno propadanje ovisnika o drogama uznapredovalo i kada većina nije zaposlena, oni čine ne samo da bi pribavili drogu, već i da bi namakli sredstva za elementarnu egzistenciju. Pojedini autori upozoravaju i na to da dio počinitelja ostaje neotkriven, kao što dosta dugo ostaje neevidentiran i dio ovih osoba koje pripadaju ženskom spolu, budući da im drogu pribavljaju, u pravilu, njihovi partneri koji pripadaju istoj skupini osoba. Brown i sur. (1971; prema Petrović, 1988) navode podatak da je 78% ovisnika o drogama činilo kaznena djela prije negoli su započeli konzumirati ova sredstva. Slične, nešto manje postotke, daju Jaffe i sur. (1986), kada spominju da je u SAD 50% identificiranih ovisnika činilo kaznena djela i prije no što su ušli u ovu populaciju. Postoje autori koji tvrde da narkomani ne čine više kaznenih djela nego ostali, izuzmu li se neka koja su tipična za njih, kao što su: falsificiranje recepata, provale u ljekarne i apoteke u zdravstvenim organizacijama, prijevare, otuđivanje imovine (najčešće roditelja i srodnika) da bi se došlo do sredstava za drogu te rasturanje (dilanje) droge. Već spominjani Jaffe i sur. konstatiraju da ovisnici rijetko čine kaznena djela povezana uz nasilje. Izuzetak su djela izvršena pod utjecajem sredstava koja izazivaju agresivnost. Također se često može naići i na podatak da je među ovisnicima - počiniteljima kaznenih djela manje žena, nego muških. Dio objašnjenja u vezi s tim već smo dali prije. U prilog tvrdnji koje se tiču vrste kaznenih djela koja čine ovisnici o drogama idu i podaci dobiveni na uzorku ispitanika koji su prošli obradu u jedinici za psihosocijalnu dijagnostiku (N=67), među kojima je bilo 6 (9%) osuđenih za djela protiv života i tijela, 43 (64%) za djela protiv privatne i društvene imovine, 1 (2%) protiv javnog reda i mira te 17 (25%) iz ostalih glava Kaznenog zakona Republike Hrvatske.

Kao što se stručnjaci na ovom području razlikuju u stavovima glede tretmana takvih osoba općenito, tako se razlikuju u viđenju punitivnog djelovanja spram ovih osoba. Kušević (1987) smatra da je pogrešno kažnjavati tzv. "eksperimentatore", a Hudolin (1982) iznosi mišljenje da je efekt liječenja ovisnika u kaznenim ustanovama krajnje problematičan. Pretežni dio autora smatra da, kada se radi o ovoj problematici, težište mora biti na prevenciji

³ U Međunarodnoj klasifikaciji oštećenja, invaliditeta i hendikepa (Priručnik za klasifikaciju posljedica bolesti), Zavod za zaštitu zdravlja Hrvatske, Zagreb, 1986, str. 50, t. 25.6., ovisnost o drogama svrstana je među oštećenja emotivnih i voljnih funkcija.

a ne na rješavanju posljedica ovisnosti o drogama. Takvo gledanje najveći dio utemeljuje na iskustvima koja imaju u svezi s rehabilitacijom ovisnika o drogama u okviru do sada poznatih sustava i modela tretmana, pa i onih koji se odnose na njihovo obvezatno liječenje u okviru izvršenja kaznenih sankcija tj. u penalnim prilikama. Ukoliko se u tim uvjetima i uspije uspostaviti apsitnencija (većina je na metadonskoj terapiji), ubrzo nakon što iziđu na slobodu većina nastavlja uzimati droge. Naravno, drugačiji se rezultati teško mogu očekivati ukoliko nije uspostavljen sustav cjelovite skrbi za takve osobe, koji pored terapije i tretmana u užem smislu (preodgoj) ne obuhvaća i brižljivo razrađenu postpenalnu skrb. No, i tada ostaje još niz problema, koji, više ili manje, zavisno o nizu okolnosti, utječu na konačni efekt njihove socijalne reintegracije. Kao što je poznato, promjene u životu nastale uslijed nagle urbanizacije, uz gubitak osobnog i obiteljskog identiteta, izmjenjeni sustav vrijednosti u društvu (prema kojem se vrednuju i neka ponašanja), nestaje tradicionalne obitelji, nezaposlenost, nedovoljne mogućnosti za svrhovito korištenje slobodnog vremena, utjecaj masmedija, sustav obrazovanja koji je popraćen visokim postotkom osipanja, smanjene mogućnosti da mladi mogu ostvariti svoje aspiracije i dr., izravno su povezani i s učincima u tretmanu ovisnika o drogama. Pridodamo li tome i nedovoljno istražene posljedice rata (izravne i posredne) zasigurno se nalazimo pred vrlo delikatnim zadacima.

Penalni tretman ovisnika o drogama predstavlja izuzetno složeno pitanje. On se može ostvariti na različite načine. U ovom se radu osvrćemo na onaj koji se ostvaruje u uvjetima kaznenog zavoda tj. kroz izvršenje kaznene sankcije u zatvorskim prilikama.

Kada je riječ o ovim osobama tj. osuđenima koji su ovisni o drogama, onda pored općih načela na kojima počiva sustav izvršenja, valja imati pred očima i niz posebnosti koje postoje u ove populacije u cjelini i takvih osoba pojedinačno. Budući da se o njima govorilo u ranijem dijelu teksta, ograničit ćemo se jedino na to da konstatiramo činjenicu, koja, pojednostavljeno, glasi: osuđene osobe ovisne o drogama predstavljaju izuzetno osjetljivu i složenu populaciju, koja i u najbrižljivije strukturiranim prilikama može izazvati niz problema, uključivši i one što se tiču njihova vlastitog integriteta, a efekti njihova tretmana uvijek su dosta neizvjesni. Nažalost, najčešće vrlo slabi.

Kada se radi o penalnom tretmanu osuđenih osoba, stručnjaci su suglasni u tomu da on mora biti sveobuhvatan i utemeljen na najboljim zasadama interdisciplinarnе suradnje

i timskog rada te mora počivati na programu koji je maksimalno individualiziran. Ova opća načela⁴ imaju kada se radi o osuđenim osobama koje su ovisne o drogama još veću težinu.

Polazeći od teme koju smo odabrali za ovaj rad, osvrnut ćemo se samo na pitanje individualizacije tretmana, iako je taj zadatak teško ostvariti bez da se ispune i rečeni zahtjevi glede cjelovitosti pristupa i timskog rada.

Individualizacija tretmana najtješnje je povezana s poznavanjem ličnosti osuđene osobe, o čemu Stipetić (1989) govori slijedeće: "Isticanjem zahtjeva individualizacije kazne, ili druge mjere, javlja se potreba za upoznavanjem ličnosti subjekta kaznenog djela i razumijevanjem njegovog kriminalnog djelovanja, kako bi se pri izboru kazne imalo u vidu ne samo kazneno djelo, nego i osobna svojstva počinitelja, a zatim tokom izdržavanja kazne izabrao odgovarajući postupak". Prema ovom shvaćanju u postupku dijagnostičke obrade koja prethodi izboru oblika i vrste tretmana pokušavaju se upoznati, što je moguće više i bolje, kognitivne, konativne i druge crte osobnosti počinitelja kaznenog djela, pri čemu se najveća pozornost poklanja i utjecaju tzv. sredinskih faktora (miko i makro sredine) i njihovoj interakciji s individuom. Na toj osnovi, na načelima interdisciplinarnе suradnje, pokušavaju se utvrditi osnovne naznake za postupanje s osuđenikom tj. inicirati izrada plana postupanja koji će, s jedne strane, uvažavati objektivne mogućnosti i ograničenja institucije i sustava skrbi koji postoji u društvu općenito i, s druge strane, karakteristike ličnosti osuđenog ovisnika o drogama. S obzirom na to da je taj tretman povezan s nizom problema i često vrlo neizvjestan, jer se radi, kako kažu pojedini autori (Krstić, 1988), o teškoćama u psihičkoj sferi, gdje česti recidivi ukazuju na to da je riječ o oštećenju dubokih slojeva ličnosti, svaki takav program je položen modifikacijama. One, pak, podrazumijevaju veliku stručnost i senzibilnost od strane onih kojima je povjerena realizacija programa penalnog tretmana. Sukladni tomu su i mogući rezultati tretmana. Već rečenu tvrdnju da se radi o vrlo delikatnom pitanju pokušat ćemo potkrijepiti navođenjem nekoliko problema specifičnih za ovu skupinu osuđenih osoba, kao što su npr.: apstinencijska kriza, primjena alternativnih modela terapije (terapija metadonom), odsustvo motivacije za rad (često i za radnu okupaciju), predrasude djelatnika u kaznenim zavodima, nepovoljan edukacijski i profesionalni status takvih osoba, pokidane ili poremećene veze s bližnjima, destruirane obitelji, neriješeno pitanje postpenalnog prihvata. Imamo li pred očima samo ovo, postaje jasno s kojim smo sve teškoćama i problemima

⁴O tomu više u: Ljudska prava osuđenih osoba (Međunarodna pravila, deklaracije i konvencije, Penološke teme, 1. Zagreb, 1990, str. 1-83.

suočeni u tretmanu ove specifične skupine osuđenih osoba.

Zbog spomenutog, a i činjenice da pojava ovisnosti o drogama i u nas, kao i u većini drugih zemalja, posebice onih visoko razvijenih, zauzima sve ozbiljnije razmjere (po nekima ova je pojava u svjetskim okvirima već poprimila karakter pandemije), nužno je poduzimati osmišljene mjere za njeno suzbijanje i sprečavanje. Iako sva suvremena shvaćanja u svezi s tim karakterizira stav da najveću pozornost treba poklanjati prevenciji⁵ (Jovanović, 1973; Gudelj, 1983; Savić, 1987), a tek potom ostalim aktivnostima, uključivši i tretman, ostaje činjenica da će u penalnim institucijama još dosta dugo vremena u okviru svekolike populacije određeni udio zauzimati i osuđeni ovisnici o drogama.

Individualizacija, kao jedan od središnjih principa u tretmanu osuđenih osoba, kada se radi o ovim osobama, morala bi biti *conditio sine qua non!*

Ostvarivanje toga principa u radu s osuđenim osobama nužno pretpostavlja dobro poznavanje psihosocijalnih obilježja populacije.

Istraživanja o tomu, kada se radi o populaciji osuđenih ovisnika o drogama, koliko smo uspjeli utvrditi, kod nas do sada i nije bilo. Zbog toga se čini razložnim svaki pokušaj da se tomu dade određeni doprinos. S obzirom na određene okolnosti ocjenili smo zanimljivim i aktualnim - pokušati utvrditi da se prema određenim svojim psihosocijalnim obilježjima razlikuju skupina osoba koje su osuđene zbog činjenja kaznenih djela, a nisu ovisnici o drogama, i skupina osuđenih koji su ovisnici.

2. CILJ

Cilj ovog rada je, kako je već navedeno, da pokuša ustanoviti da li postoje određene razlike u psihosocijalnim obilježjima između osuđenih osoba koje su ovisne o drogama i onih osuđenih koji ne pripadaju toj skupini počinitelja kaznenih djela.

3. HIPOTEZA

H_0 - Ne postoje razlike u psihosocijalnim obilježjima osuđenih osoba koje su ovisne o drogama i osuđenih koji ne pripadaju toj skupini počinitelja kaznenih djela.

4. METODE RADA

4.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika u ovom istraživanju činilo je 44 pravomoćno osuđenih osoba ovisnika o drogama i 46, također, pravomoćno osuđenih koji ne pripadaju toj skupini osoba. Radi se o osobama koje su tijekom 1993. i 1994. prošli psihosocijalnu obradu u Centru za psihosocijalnu dijagnostiku pri Okružnom zatvoru - Zagreb. U pitanju je, dakle, prigodni uzorak.

4.2. Uzorak varijabli

Za potrebe ovog ispitivanja odabrane su određene sociodemografske i psihološke varijable te varijable koje se odnose na zdravstveno stanje ispitanika.

4.2.1. Sociodemografske varijable

1. Dob ispitanika
2. S kim je ispitanik živio do punoljetnosti
3. Zajedničko življenje roditelja
4. Rastavljenost roditelja
5. Bračnost, odnosno vanbračnost (da li je ispitanik rođen kao bračno ili vanbračno dijete)
6. Obrazovni status oca
7. Radni status oca
8. Kvaliteta stanovanja roditelja
9. Materijalne prilike primarne obitelji
10. Međusobni odnosi članova primarne obitelji
11. Obrazovni status ispitanika
12. Radni status ispitanika
13. Bračni status ispitanika
14. Roditeljstvo (ima li ispitanik djece)
15. Kvaliteta stanovanja ispitanika
16. Materijalne prilike ispitanika
17. Odnosi u obitelji ispitanika

4.2.2. Varijable koje se odnose na intelektualne sposobnosti, određene konativne osobine i psihopatološka stanja ispitanika

1. Intelektualni status
2. Opća educiranost
3. Neurotski poremećaji
4. Poremećaji ličnosti
5. Psihopatska struktura
6. Psihoze
7. Agresivnost
8. Ekstraverzija
9. Emocionalna stabilnost

⁵U svezi s tim vrlo su zanimljiva stajališta iznesena u simpozijским materijalima "Drug - Related Outreach Work", Bergen, 1993. U materijalima se ističe važnost ranog otkrivanja ovisnosti i pružanja pravodobne pomoći, primjerene mreže službi (servisa) za pružanje pomoći ovisnicima, važnost njihova radnog osposobljavanja, uključivanja u grupe za samopomoć te zaštite od AIDS-a (osiguravanje sterilnog pribora) i dr.

⁶Podrobnije informacije o instrumentima mogu se dobiti kod autora rada.

4.3. Instrumenti i metode prikupljanja podataka

Za potrebe dijagnostičke obrade, čiji se podaci koriste u ovom istraživanju, upotrijebljen je set instrumenata putem kojih se utvrđuje zdravstveni, socijalni, psihološki te pedagoški status ispitanika⁶.

Spomenuti set sadrži:

1. Socijalnu anketu
2. Kriminološki upitnik
3. Pedagoški upitnik
4. Neuropsihijatrijski upitnik
5. Psihologijske testove koji se koriste u redovnom postupku dijagnostike

4.4. Metode obrade podataka

Podaci koji su korišteni u ovom istraživanju, nakon što su sređeni i podvrgnuti logičkoj kontroli, obrađeni su elektronički. Primjenjen je program CROSTAB (CHI-SQUARE TESTS). Izračunati su postoci reda i kolone i totali te vrijednosti HI-kvadrata, DF i PR.

U radu će se prikazati samo tablice koje ukazuju na statistički značajne relacije među promatranim subuzorcima.

Tablica 1.: Dob ispitanika

	18-24 god.	25-30 god.	31-40 god.	41 i više g.	Ukupno
	f %	f %	f %	f %	f %
Ovisnici	14 32	19 43	11 22	- -	44 100
Nisu ovisni	5 11	9 20	17 20	15 32	46 100

HI KVADRAT 24.088 DF 3 PR < 0.01

5. REZULTATI I DISKUSIJA

5.1. Sociodemografske varijable

5.2. Dob ispitanika

Upotrebom HI-kvadrat testa utvrđeno je da se ispitanici tj. osuđene osobe ovisnici o drogi i one koje to nisu međusobno značajno razlikuju prema svojoj dobi. Nije, dakle, potvrđena postavljena hipoteza da ne postoji razlika među ispitanicima. Pogreška koju činimo pri donošenju zaključka da postoji statistički značajna razlika između spomenutih skupina ispitanika, koji su činili uzorak u ovom ispitivanju, manja je od 1%. Ovaj se nalaz poklapa s rezultatima do kojih se došlo na uzorcima ispitanika koji nisu osuđeni tj. nisu bili otkriveni i sankcionirani kao počinitelji kaznenih djela (Petrović, 1988).

Inspekcijom tablice 1. možemo primjetiti da 75% ovisnika o drogama pripada skupini ljudi između 18 do 30 godina života tj. da se radi o najvitalnijem djelu pučanstva, što istodobno implicira i niz negativnih posljedica. Između ostalog i onih koje se tiču radno-aktivnog potencijala stanovništva, reproduktivno-biološkog, obrambenog i dr. koji imaju naročit strateški značaj. Iz toga, naravno,

proizlazi i važnost da se, što je moguće više, prevenira nastanak ovisnosti, a kada to više nije moguće, osigura pravodobni i efikasni tretman i zaštita takvih osoba. Takav zadatak zahtjeva jasne programe, osiguravanje institucija i kadrova za njihovo ostvarivanje te primjerena materijalna sredstva. No i tada je nužno ostvariti viši stupanj suradnje između odgovornih stručnih i društvenih čimbenika koji su odgovorni za provođenje određenih zadataka i na ovom području.

5.1.2. S kim je osuđeni živio do punoljetnosti

Kada se radi o našim ispitanicima, razlika među njima obzirom na okolnost s kime je osuđeni živio do punoljetnosti je neznatna, na što ukazuju, kako vrijednost HI kvadrata, tako i razina statističke značajnosti. Stoga u ovom slučaju prihvaćamo postavljenu hipotezu.

Nešto manji postotak ovisnika živio je s oba roditelja tj. u obitelji koja je bila cjelovita (57%). Među onima koji nisu ovisnici takvih je bilo 72%. Već je ranije rečeno da neka istraživanja koja su se bavila problemima ovisnika o drogama (Selnow, 1987) pokazuju da je važnije kakav je odnos uspostavljen između roditelja i djeteta, negoli da li je dijete odgajao samo jedan od njih, ili zamjena za njih.

5.1.3. Zajednički život roditelja do punoljetnosti ispitanika

Tablica 2.: Zajednički život roditelja do punoljetnosti ispitanika

	Roditelji živjeli zajedno	Roditelji živjeli odvojeno	Ukupno
	f %	f %	f %
Ovisnici	25 57	19 43	44 100
Nisu ovisni	41 89	5 11	46 100

HI KVADRAT 10.411 DF 1 PR < 0.01

Uvidom u tablicu koja se odnosi na ovu varijablu (tablica 3.) možemo primjetiti da se ispitanici međusobno značajno razlikuju kada se radi o tomu da li su njihovi roditelji tijekom njihova odrastanja živjeli pretežno zajedno ili su bili razdvojeni. Razlozi zbog kojih su roditelji živjeli odvojeno, koji su mogli biti različiti, iako je to vrlo važno, nisu, međutim, analizirani. To možemo uzeti kao propust ovoga istraživanja. Kako primjećujemo, čak 43% ovisnika živjelo je u obiteljima u kojima su roditelji bili razdvojeni.

5.1.4. Rastava roditelja

Pregledom tablice koja slijedi (tablica 3.) možemo primjetiti da među ispitanicima koji su ovisni o drogama ima 23% onih čiji su roditelji rastavljeni. Među onima koji nisu ovisnici bilo ih je, istodobno samo 2%, odnosno čak 98% tih ispitanika potječe iz cjelovitih obitelji. I ovaj se nalaz podudara s rezultatima do kojih se došlo u nekim ispitivanjima provedenim u nas (Petrović, 1980). Nije potvrđena hipoteza da se ispitanici osuđeni ovisnici o drogama i ostali ispitanici međusobno ne razlikuju. Pogreška koju činimo pri zaključivanju da postoji značajna razlika između ove dvije skupine ispitanika manja je od 1%.

Tablica 3.: Roditelji rastavljeni

	Roditelji živjeli zajedno	Roditelji živjeli odvojeno	Ukupno
	f %	f %	f %
Ovisnici	10 23	34 77	44 100
Nisu ovisni	1 2	45 98	46 100

HI KVADRAT 7.043 DF 1 PR < 0.01

5.1.5. Osuđeni je rođen kao bračno ili vanbračno dijete

Vrijednost Hi-kvadrata i ostali parametri dobiveni na ovoj varijabli upućuju na zaključak da se ispitanici uzorak ovisnika i ostalih ispitanika osuđenih osoba međusobno ne razlikuju kada je u pitanju njihov status prema rođenju (rođeni u braku ili izvan njega). Pri donošenju takvog zaključka činimo pogrešku koja je veća od 5% pa je potvrđena nulta hipoteza.

5.1.6. Obrazovni status oca

Očevi ovisnika imaju bolji obrazovni status od očeva ispitanika koji ne pripadaju rečenoj skupini osuđenih osoba, odnosno među očevima ovisnika ima više onih sa srednjom školskom spremom te višim i visokim obrazovanjem. Analizom razlika među ispitanicima na ovoj varijabli zaključujemo, ipak, da među njima u tom smislu ne postoje statistički značajne razlike.

U radovima koji su raspravljali o problemima ovisnosti o drogama prije se, često, nailazilo na mišljenje da se ovisnici regrutiraju pretežno iz imućnijih slojeva. To se objašnjavalo time da su "prezasićeni" sadržajima svakodnevnice, pa zbog toga teže eksperimentiranjima svih vrsta, da im je droga dostupnija, jer posjeduju financijska sredstva za njenu kupovinu, te da se više od ostalih kreću tamo gdje se droga obično i najviše plasira (noćni klubovi i sl.) i dr. Danas o tome postoje dosta jedinstveni stavovi tj. uvjerenje da se ovisnici regrutiraju iz svih društvenih slojeva.

5.1.7. Radni status oca

Siksna je utvrdila (1988), na temelju istraživanja koje je provela među 190 studenata koji nisu završili višu školu, ali su nakon školske reforme u Švedskoj to učinili kasnije, da među njima prevladavaju oni koji su u vrijeme odrastanja imali ozbiljnije obiteljske probleme, čiji su roditelji imali nepovoljan radni status, loš odnos prema radu, u čijim se obiteljima eksperimentiralo drogom i gdje su postojali još neki drugi problemi. Zanimao nas je radni status roditelja naših ispitanika. Pokazalo se da su roditelji ovisnika imali povoljniji radni status, no da se subuzorci ispitanika međusobno statistički značajno ne razlikuju (pogreška zaključivanja veća je od 1%).

5.1.8. Stambeni uvjeti u kojima je živio osuđeni do punoljetnosti

U većini istraživanja koja obuhvaćaju,

pored ostalog, i utvrđivanje pasivnog socioekonomskog statusa, kao mogućeg čimbenika u nastajanju određenih socijalno nepoželjnih pojava, razmatra se i problem kvalitete stanovanja ispitanika. Ispitivanje prilika u kojima su živjeli naši ispitanici, pokazalo je da među njima u tom pogledu ne postoje statistički značajne razlike.

5.1.9. Materijalne prilike obitelji iz koje potječe ispitanik

Prema rezultatima do kojih se došlo ovim istraživanjem materijalne prilike u kojima su živjeli osuđeni ovisnici o drogama ne razlikuju se od onih u kojima su odrastali osuđeni. Dobivena vrijednost HI-kvadrat testa ukazuje da se postavljena hipoteza može prihvatiti.

5.1.10. Odnosi u primarnoj obitelji

Odnosi u primarnoj obitelji uzimaju se kao izuzetno važan čimbenik i u nastajanju pojave ovisnosti o drogama. Petrović (1988), na temelju vlastitog istraživanja, te pozivajući se na nalaze drugih autora, konstatira da je atmosfera u kući ovisnika često hladna, pa osoba koja postaje kasnije ovisnikom, to pokušava kompenzirati izvan kuće. Vrlo često željeni osjećaj pripadnosti, razumijevanja i podrške traži, međutim, u skupinama koje su na rubu, ili su već "inficirane" drogom. Prema imenovanom, ne tako rijetko radi se i o buntu prema ocu te o teškoćama vezanim uz pronalaženje Ego ideala. Rezultati ovog ispitivanja ne upućuju na značajnije razlike u međusobnim odnosima koji su postojali kod osuđenih ovisnika, odnosno kod ostalih počinitelja kaznenih djela. Može se, prema tome, prihvatiti postavljena nulta hipoteza.

5.1.11. Obrazovni status ispitanika

Ovo ispitivanje ne ukazuje na veće razlike u obrazovnom statusu osuđenih ovisnika o drogama i drugih osuđenih osoba. U radovima koji tretiraju probleme ovisnosti često se može zapaziti mišljenje da uspješnost za vrijeme školovanja mladih koji su ovisni o drogama ne ovisi samo o njihovoj inteligenciji, već da se više radi o dosegnutoj razini socijalnog razvoja pojedinca. Može se reći da to predstavlja zajednički problem većine koji čine populaciju osuđenih, a posebice kada se radi o recidivistima (Milosavljević, 1975).

5.1.12. Radni status ispitanika

Radni status nezaobilazni je čimbenik

u određivanju adaptivnog potencijala pojedinca (Stančić, 1991). U ovom ispitivanju utvrđene su značajne razlike između ispitanika obuhvaćenih uzorkom, što potvrđuje i dobivena vrijednost HI-kvadrat testa i P. Pogreška koju činimo pri odbacivanju

postavljene nulte hipoteze manja je od 1%. Podaci prikazani u tablici 4 ukazuju da među ispitanim osuđenima koji nisu ovisni o drogama ima relativno značajno više (50%) onih koji su u radnom odnosu, dok čak 57% ovisnika nisu zaposleni.

Tablica 4.: Radni status ispitanika

	Zaposlen	Nezaposlen	Povremeno zaposlen	Ukupno
	f %	f %	f %	f %
Ovisnici	7 16	25 57	12 27	44 100
Nisu ovisni	23 50	16 35	7 15	46 100

HI KVADRAT 11.786 DF 2 PR < 0.01

5.1.13. Bračni status ispitanika

U skladu s rezultatima dobivenim u nekim drugim ispitivanjima su i nalazi koji se tiču bračnog statusa osuđenih ovisnika o drogama. Ne samo zbog toga što su mlađi, što ih donekle poistovjećuju s referentnom skupinom ostalog stanovništva, već vjerojatno i radi ovisnosti, velik broj ispitanika - osuđenih

ovisnika do sada nije bio u braku. Određeni broj ovih ispitanika, kako vidimo, živi u izvanbračnoj zajednici. Najčešće se radi o zajedničkom životu s osobama koje su također ovisne o drogama. Utvrđeno je da se na ovoj varijabli osuđeni ovisnici značajno razlikuju od osuđenih osoba koje nisu ovisnici o drogama. Pogreška koju činimo kod odbacivanja postavljene nulte hipoteze je manja od 1%.

Tablica 5.: Bračni status ispitanika

	Oženjen	Neoženjen	Izvanbračna zajednica	Rastavljen	Ukupno
	f %	f %	f %	f %	f %
Ovisnici	3 7	27 61	8 18	6 14	44 100
Nisu ovisni	18 39	17 37	5 11	6 13	46 100

HI KVADRAT 13.642 DF 3 PR < 0.01

5.1.14. Broj djece (roditeljstvo)

I na ovoj su varijabli utvrđene značajne razlike među ispitanicima koji su činili uzorak

u ovom istraživanju. Na to upućuje dobivena vrijednost HI-kvadrat testa i razina značajnosti $P < 0.01$.

Tablica 6: Broj djece (roditeljstvo)

	Nema djece	Jedno dijete	Dvoje djece	Troje i više	Ukupno
	f %	f %	f %	f %	f %
Ovisnici	37 84	7 16	- -	- -	44 100
Nisu ovisni	20 44	8 17	11 24	7 15	46 100

HI KVADRAT 23.104 DF 3 PR < 0.01

Ispitalo se kakve su aktualne prilike stanovanja osuđenog, njegov materijalni status te kakvi odnosi vladaju u obitelji. U tekstu koji je u nastavku nalaze se podaci o tome.

5.1.15. Kvaliteta stanovanja (osuđenog) ispitanika

Pretežni dio ispitanika iz obje skupine živi u stambenim prilikama koje su opisane kao prosječne. Nešto veći postotak ovisnika živi u onima koje su opisane kao ugrožavajuće, no nije utvrđena značajna razlika među subuzorcima ispitanika obzirom na materijalne prilike u kojima žive.

5.1.16. Odnosi u obitelji ispitanika

Odnosi u obitelji ispitanika zasigurno su pokazatelj okolnosti koje mogu ići u prilog resocijalizacije osuđenih, a i suprotno. Poznato je da je podrška obitelji od izuzetnog značaja, kako za vrijeme penalnog tretmana, a jednako tako, pa i više, u postpenalnom razdoblju. U obje skupine ispitanika kategorija odgovora "poremećeni" i "izuzetno poremećeni" obilježena je frekvencijama i postocima koji ukazuju na to da podršku s te strane može očekivati samo manji dio ovih osoba. To, naravno, dovodi u pitanje i nužno uključivanje članova obitelji u terapijske grupe kojima pripadaju osuđeni za vrijeme izdržavanja kazne, odnosno njihovu pomoć u ostvarivanju zahtjevnih uloga u vrijeme postpenalnog prilagođavanja ovih osoba. Nalaz, istodobno, implicira i potrebu veće suradnje s obitelji, kako od strane stručnih službi u kaznenim zavodima, tako i sa strane nadležnih službi socijalne skrbi (centri za socijalni rad). S obzirom na dobivene vrijednosti

HI-kvadrat testa i P može se prihvatiti postavljena hipoteza da među ovim ispitanicima ne postoje razlike.

5.2. Varijable koje se odnose na kognitivne, konativne i afektivne osobine ispitanika, odnosno na određena psihopatološka stanja

5.2.1. Opća inteligencija

Analizom ove varijable primjetit ćemo da u skupini osuđenih ovisnika o drogama i ostalih osuđenih osoba imamo skoro podjednak postotak onih s prosječnim intelektualnim sposobnostima. Ovi se rezultati podudaraju sa stajalištima koja iznose pojedini autori, kao npr. Mejovšek (1993), koji kaže da je u kriminologiji napušteno mišljenje da je snižena inteligencija uzrok delinkventnog ponašanja. Kako naglašava imenovani autor, prema općem strukturnom modelu, kognitivne sposobnosti imaju izvjesno značenje u odnosu s ostalim antropološkim dimenzijama. No, isti autor konstatira i to da je kognitivni razvoj zavisn o određenim okolnostima koje proizlaze iz mikro miljea, a isto tako i makromiljea. Osim toga, dobiveni rezultati pokazuju da među ovisnicima iz ovog uzorka ima nešto više onih čije su intelektualne sposobnosti iznadprosječne, odnosno da u populaciji osuđenih koji nisu konzumenti droga ima nešto veći postotak intelektualno ispodprosječnih. Dakle, kada se radi o intelektualnim sposobnostima utvrđene razlike među ispitanicima nisu naročito značajne. O tomu svjedoče rezultati HI-kvadrat testa te ostale iskazane vrijednosti dobivene statističkom obradom prikupljenih podataka. Može se prihvatiti postavljena nulta hipoteza.

5.2.2. Emocionalna stabilnost

Zvonarević (1967) iznosi mišljenje da emocionalna stabilnost - trajna ili privremena (kao dimenzija neurotizma), predstavlja jedan od glavnih psiholoških faktora u gotovo svim prijestupnicima, a posebno u prijestupima agresivnog tipa.

Emocionalna stabilnost, kako vidimo, kao jedna od daljnjih i, istodobno, vrlo važnih

varijabli, također je bila predmet proučavanja u ovom ispitivanju. Rezultati do kojih se došlo potvrđuju hipotezu koju zastupaju, praktično, svi stručnjaci koji se bave problemom ovisnosti o drogama, da je emocionalna nestabilnost jedno od najvažnijih obilježja ovisnika. Dobivena vrijednost HI-kvadrat testa ukazuje na značajne razlike u tom pogledu između ovisnika i onih koji to nisu, a pogreška koju činimo pri odbacivanju hipoteze da takva razlika ne postoji je manja od 1%. Može se, dakle, odbaciti postavljena nulta hipoteza.

Tablica 7: Emocionalna stabilnost

	Niska	Osrednja	Visoka	Ukupno
	f	f	f	f
	%	%	%	%
Ovisnici	36 82	7 16	1 2	44 100
Nisu ovisni	20 44	19 41	7 15	46 100

HI KVADRAT 14.573 DF 2 PR < 0.01

5.2.3. Neurotski poremećaji

Petrović (1988), a i neki drugi autori, navodi da je za ovisnike o drogama karakteristična neurotska trijada, u koju ulaze: anksioznost, depresivnost i hipohondrija. Ovakva shvaćanja uglavnom se temelje na teorijama ličnosti koje u središte stavljaju potrebe osobe, kao što je i ona što se tiče osjećaja sigurnosti. Kod ovisnika je, kako kažu, vrlo često lako otkriti lanac veza iskazan ovako: nesigurnost = neuroza = ovisnost o drogama. Naime, prema tim autorima velik broj ovisnika o drogama potječe iz sredine u kojima nisu mogli steći ovaj nužni osjećaj (osjećaj sigurnosti i zaštićenosti), kada je to bilo prijeko potrebno da bi se formirali kao zdrave ličnosti. Nalazi ovog ispitivanja ne govore da se u tom pogledu posebno razlikuju od ostalih osuđenih osoba. Može se, dakle, prihvatiti postavljena nulta hipoteza.

5.2.4. Agresivnost

U literaturi se kao jedno od obilježja ovisnika o drogama navodi i njihova smanjena agresivnost (osim kada su pod utjecajima nekih droga). Podaci koji su dobiveni u našem istraživanju ne podudaraju se s time. Po tom pitanju nije, naime, dobivena statistički značajna razlika među subuzorcima ispitivanja.

5.2.5. Ekstraverzija

Rustagi (1981) navodi da su u jednom istraživanju ovisnici pokazali veći stupanj ekstraverzije, anksioznosti i psihopatoloških devijacija. Ekstraverzija se obično definira kao društvenost, ali površnost u kontaktima, sklonost zabavi i pričanju, bezbrižnost i optimističnost, te relativna neosjetljivost na neuspjehe. Ekstravert je osoba koja voli promjenu i brzo djelovanje, slabije kontrolira svoja čuvstva i naginje impulzivnosti. Rezultati našeg ispitivanja ne ukazuju na statistički značajne razlike u ekstraverziji među osuđenima obzirom na to da li se drogiraju ili ne, pa prihvaćamo postavljenu hipotezu.

5.2.6. Poremećaji ličnosti⁷

Poremećaji ličnosti predstavljaju tipičnu karakteristiku ove skupine osoba. Rezultati do kojih se došlo u ovom ispitivanju podudaraju se s nalazima na koje se pozivaju (Jaffe i dr., 1986; Petrović, 1988; Romberger, 1982. i dr.). Kako vidimo, na ovoj se varijabli ispitanici u ovom istraživanju međusobno razlikuju. Može se, dakle, odbaciti postavljena hipoteza da takve razlike nema. Pogreška kod donošenja takvog zaključka je manja od 1%.

⁷Pod pojmom poremećaji ličnosti podrazumijevaju se obilježja ličnosti dijagnostificirana ranije objašnjenim instrumentarjem.

Tablica 8.: Poremećaji ličnosti

	Poremećaji postoje	Poremećaji ne postoje	Ukupno
	f %	f %	f %
Ovisnici	38 86	6 14	44 100
Nisu ovisni	21 46	25 54	46 100

HI KVADRAT 14.753 DF = 1 PR < 0.01

5.2.7. Psihopatska struktura

U populaciji ovisnika o drogama, prema rezultatima našeg istraživanja, ima nešto više onih osoba kod kojih su utvrđeni određeni simptomi psihopatije. Međutim, razlika koja postoji između njih i osuđenih koji nisu ovisnici, nije osobito značajna, na što upućuju dobivena vrijednost HI-kvadrat testa i P. Ovaj se nalaz ne podudara s rezultatima do kojih je došao u istraživanju već spominjani autor Rustagi (1988).

5.2.8. Psihoze

Prema nalazima ovog ispitivanja, u

populaciji koja je bila zastupljena u ovom uzorku ispitanika, što se psihoza tiče, zabilježena su jedino borderlain stanja.

5.2.9. Opća educiranost

Opća educiranost ispitanika, kako pokazuju rezultati dobiveni u ovom ispitivanju, bolja je kada se radi o ovisnicima o drogi, negoli o osuđenima koji ne pripadaju toj skupini osoba. Rezultati pokazuju da se na toj varijabli ispitanici značajno razlikuju. Prema tome može se odbaciti postavljena hipoteza da takva razlika ne postoji. Rizik koji činimo pri takvom zaključivanju manji je od 1%.

Tablica 9.: Opća educiranost

	Vrlo slaba	Slaba	Prosječna	Dobra	Vrlo dobra	Ukupno
	f %	f %	f %	f %	f %	f %
Ovisnici	1 2	6 14	17 39	13 39	7 29	44 100
Nisu ovisni	11 24	17 37	13 28	3 7	2 4	46 100

HI KVADRAT 23.122 DF = 4 PR < 0.01

6. ZAKLJUČAK

Na temelju rezultata do kojih se došlo u ovom istraživanju može se zaključiti da ovisnost o drogama predstavlja dosta slojevit i zamršenu pojavu.

Istraživanje provedeno na ovom uzorku ispitanika, na temelju kojeg se pokušalo utvrditi da li se prema određenim psihosocijalnim obilježjima međusobno razlikuju osuđene osobe koje su ovisne o drogama i one koje to nisu, a da bi se polazeći od dobivenih nalaza

upozorilo na specifičnosti u njihovom tretmanu, samo je djelomično odgovorilo na to pitanje. Naime, dobiveni rezultati, posebice na nekim varijablama, ukazuju samo na to da takva istraživanja valja provoditi i dalje. U njima treba otkloniti objektivne i subjektivne probleme do kojih se došlo prigodom provedbe ovog istraživanja. Poznavanje tih problema može zasigurno predstavljati određeni doprinos u tom pogledu.

Mnogi rezultati dobiveni na ovom uzorku ispitanika ukazuju na to da među

ispitivanim skupinama nema razlika, što je i razumljivo, budući da jedni i drugi pripadaju skupini delinkvenata koji su sankcionirani.

Na određenom broju varijabli, naročito na nekima koje ulaze u područje kognitivnog, konativnog i afektivnog funkcioniranja, ali i na pojedinim varijablama koje se tiču sociodemografskih obilježja ispitanika, dobiveni rezultati ukazuju na neke specifičnosti što postoje u skupini osuđenih osoba koje su ovisne o drogama. Ovi nalazi potkrijepljuju rezultate dobivene na uzorku ovisnika koji nisu registrirani kao počinitelji kaznenih djela, a o čemu je bilo riječi u uvodnom dijelu rada.

Rezultati ovog istraživanja imali bi veću vrijednost da je u uzroku ispitanika ili paralelno s ovim istraživanjem u nekom drugom bila

obuhvaćena i referentna skupina osoba koje nisu bile sankcionirane i evidentirane kao ovisnici o drogama.

Među varijablama koje su bile zastupljene u ovom istraživanju nešto je više onih koje potvrđuju postavljenu nultu hipotezu da ne postoji statistički značajna razlika između osuđenih osoba koje su ovisne o drogama i onih koje ne ulaze u tu skupinu ispitanika.

Osnovna svrha ovog istraživanja bila je da upozori na jedan od mnogih složenih problema s kojima se suočavamo u penalnom tretmanu i u nastojanjima da ga osuvremenimo, polazeći od znanstveno utemeljenih činjenica, posebno takvih do kojih se došlo u našim prilikama. Ukoliko je ovo istraživanje uspjele biti poticaj za to, postignut je i njegov cilj.

7. LITERATURA

1. Friedman, A.S.; Pomerance, A. and Sanders, R. (1980): The structure and problems of the families of adolescent drug abusers, *Contemporary Drug Problems*, 9,3, 327 : 356.
2. Gudelj, M. (1983): Školska omladina (alkohol-duhan-droge), *Stvarnost*, Zagreb.
3. Hudolin, V. (1982): Istina o drogama, *JUMENA*, Zagreb.
4. Hudolin, V. (1987): Socijalna psihijatrija i psihopatologija, Školska knjiga, Zagreb.
5. Jaffe, J., Petrsen, R. and Hodgson, R. (1986): *Ovisnosti*, Globus, Zagreb.
6. Jovanović, R. (1980): Primarna prevencija bolesti zavisnosti.
7. Krstić, D. (1988): Psihološki rečnik, Beograd.
8. Kušević, V. (1984): Zloupotreba droga. U: Socijalna zaštita, *JUMENA*, Zagreb, 173-181.
9. Kušević, V. (1990): Zloupotreba droga, *RSUP*, Zagreb.
10. Mejovšek, M. (1993): Relacije kognitivnih sposobnosti s otkrivenim i neotkrivenim modalitetima devijantnog ponašanja nakon parcijalizacije socioloških karakteristika, *Defektologija*, 29, 2, 123:135.
11. Milosavljević, M. (1985): *Između neslobode*, Begorad.
12. Milosavljević, R. (1986): Socijalna patologija, *Svjetlost*, Sarajevo.
13. Milutinović, M. (1976): *Kriminologija*, Savremena administracija, Beograd, str. 336-337.
14. Momirović, K. i Singer, M. (1988): Utjecaj socijalnog statusa na razlike između neotkrivenog i otkrivenog devijantnog ponašanja, *Penološke teme*, 3, 1-2, 39-61.
15. Nicković, M. (1989): *Opojne droge*, Zagreb.
16. Novoselec, P. (1986): Neki problemi izvršenja mjere sigurnosti i obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana, *Penološke teme*, 1,1-2, 77:80.
17. Petrović, S. (1988): Ličnost narkomana, *Gornji Milanovac*, 1:187.
18. Petz, B. (ur.): Psihološki rječnik, *Prosvjeta*, Zagreb, 1992.
19. Popović, M. (1986): Pogovor. U: Jaffe, Petersen and Hodgson, Zagreb, 1986.
20. Romberger, R. (1982): Narkomani u uniformi, *Izbor*, 19, 11, 1982.
21. Rustage, P.K. (1981): Relative risk of adolescent drug abuse, *Bulletin on Narcotics*, 33, 2, 33:40.
22. Sakoman, S. i Srdar, J. (1984): Multidisciplinarni pristup programima suzbijanja posljedica upotrebe droga. U: *Interdisciplinarnost*, 2, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 137:142.
23. Selnow, G.W. (1987): Parent relationships and single and two parent families: implications for substance usage, *Journal of Drug Education*, 17, 4, 315:326.
24. Siksná, A. (1988): Educational and emotional problems in students in Sweden, *Soc. Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 23, 262:263.
25. Stacy, A.W., Newcomb, M.D. and Bentler, P.M. (1991): Social-psychological influences and sensation seeking from adolescence to adulthood, *Personality and Social Psychology Bulletin*,

- 17, 6, 701:708.
26. Stančić, V. (1991): Oštećenja vida, Školska knjiga, Zagreb.
 27. Savić, D. (1987): Droge i mladi, Novi Sad.
 28. Stipetić, K. (1989): Opservacija ličnosti kao preduvjet individualizacije postupanja u izvršenju krivičnih sankcija, Penološke teme, 4, 3-4, 165:172.
 29. Supek, R. (1983): Zanat sociologa - Strukturna analiza, Školska knjiga, Zagreb.
 30. Šverko, B. (1992): Profil. U: Psihologijski rječnik, Prosvjeta, Zagreb, str. 338.
 31. Taylord, D.N. and Del. Pilar, J. (1992): Self esteem and drug, anxiety and drug use, Psychological Reports, 71, 3, 896:898.
 32. Yablonsky, L. and Haskel, M.R. (1988): Juvenile Delinquency, Harper and Row Publishers.
 33. Zvonarević, M. (1967): Socijalna psihologija, Školska knjiga, Zagreb.

PSYCHO-SOCIAL CHARACTERISTICS OF A GROUP OF CONVICTED DRUG ADDICTS

Summary

By using relevant methods on a sample of 46 convicted persons who are drug addicts and of 44 convicted persons who are not, we tried to find out whether these two groups of convicted persons differ in some psycho-social characteristics. With that aim in mind, we analyzed three sets of variables: the set of variables concerning the structure and status of subject's primary family and its cohesion, the set of variables which describes the intellectual functions of subjects, their emotional stability and some psycho-pathological states, and the set of criminological variables which describes their crime career. In this manner we analyzed 39 variables.

According to the results of this research, there is a statistically significant difference between the two groups, concerning their age, the structure of their primary families, its cohesion, and the parents' work status and material and housing circumstances. When we speak about active socio-economic status of subjects, in this research there are differences between them concerning their work status, emotional stability, marriage status and parenthood. Statistically significant differences have been confirmed also in the field of their general education level. In the set of variables pertaining to the subjects' intellectual status, their emotional stability and psycho-pathological states, the statistically significant differences referring to the emotional stability of these persons have been found. For objective reasons, the most of criminological variables have been elaborated only descriptively, and certain differences have been shown only relating to the variable which describes the treatment of the subject in the juvenile education institution.

Keywords: convicted persons, convicted person who are drug addicts, convicted person's family, socio-economical status of convicted persons and their primary families, intellectual status, emotional stability